

De Raad voor de Journalistiek van start

Dirk VOORHOOF, Universiteit Gent

Brussel, 2 december 2002

De aanloop: de media in het vizier van de politiek

Het heeft eventjes geduurd, de eerste voorbereidingen om te komen tot een Raad voor de Journalistiek situeren zich ergens halweg de jaren negentig, dus toch een goede zes, zeven jaar geleden. Even leek het erop alsof Stefaan De Clercq, eerst als justitieminister en later als parlementair, wou aansturen op een wettelijk kader. Op een onbewaakt moment opperde hij zelfs de oprichting van een "Orde van Journalisten" om de deontologie in de media tuchtrechtelijk te kunnen afdwingen. Ook in het *Vlaams regeerakkoord* van 1999 werd ondertussen aangedrongen op een betere bewaking van de journalistieke beroepsethiek. Dat gebeurde ook in de opeenvolgende *Beleidsbrieven Media* van de Vlaamse minister voor de media, er werd een *hoorzitting* georganiseerd in het Vlaams Parlement rond de kwaliteit en de deontologie in de media en ook de *voorzitter van het Vlaams Parlement* richtte in zijn krachtlijnen voor het beleid 1999-2004 nadrukkelijk de aandacht op wat genoemd werd de "*responsabilisering*" van de *media*. De politiek, de wetgever, het beleid hadden de journalistiek dus duidelijk in het vizier.

Zelfregulering als enige optie

Voor journalisten en uitgevers was het echter een uitgemaakte zaak dat er in feite *maar één goede optie was*, en dat was *zélf* de hand aan de ploeg slaan. Niet in een houding van een verkrampde en corporatische zelfverdediging, maar

omdat in de mediasector het besef was gegroeid dat een aantal ontwikkelingen in de journalistiek best wat meer aandacht vroegen. Ook aan het publiek, aan de samenleving, aan de politici wilde men duidelijk maken dat er wel degelijk bereidheid was om een aantal regels van journalistieke deontologie van onder het stof te halen. De Geschillenraad heeft het in haar laatste beslissing van 16 oktober 2002 over het journalistiek "gewoonterecht". De journalistiek moest terug meer aandacht krijgen voor een aantal cruciale beroepsnormen, ook een aantal essentiële regels van wat men "journalistieke methodologie" zou kunnen noemen dienden in ere te worden hersteld, zo werd betoogd.

Kritiek op de media: "same player shoots again"

Men kan niet ontkennen dat vooral de voorbije 10 jaar de druk, de *kritiek* op media, op de journalistiek, *vanuit de politiek* groot is geweest. Vooral de gerechtsverslaggeving moest het ontgelden: de media waren al te voortvarend in hun berichtgeving, personen die met het gerecht in aanraking kwamen werden door de media aan de publieke schandpaal genageld, het proces werd in de media gevoerd in plaats van in de rechtszaal, het vermoeden van onschuld werd door de journalistiek met de voeten getreden.

Deze kritiek was en is ten dele terecht. Maar laat ons toch ook vaststellen dat diezelfde politici die de media zo brandmerken omdat zij een loopje zouden nemen met bijvoorbeeld het sacrosancte beginsel van het vermoeden van onschuld, dat ook uitgerekend diezelfde politici op dat vlak weinig lessen te geven hebben aan de journalistiek.

Laat mij om dit te illustreren U een kort citaat voorlezen. Zeer onlangs gepubliceerd. Ik lees:

"De Belgische staat is altijd actiever en effectiever gebleken in het innen van een stompzinnige boete voor het niet betalen van de taks op de autoradio dan in het voor de assisenjury brengen van de grootste moordenaar van de eeuw".

Je hoeft niet verder te lezen om te weten dat het om Dutroux gaat die hier als de "grootste moordenaar van de eeuw" wordt aangewezen. Toch moet de man nog altijd voor het assisenhof verschijnen en heeft hij recht op een onpartijdige rechtspraak, met respect voor het vermoeden van onschuld.

Wie noemde Dutroux nu al met enige voortvarendheid de "grootste moordenaar van de eeuw"? Waaruit werd dit citaat gelicht? Juist ja. De auteur is een zekere Guy Verhofstadt, het citaat komt uit "De Vierde Golf, Een liberaal project voor de nieuwe eeuw", Antwerpen, Houtekiet, 2002, p. 7.

Om maar te zeggen. De verontwaardiging van sommige politici om de journalistiek met de vinger te wijzen is niet altijd even geloofwaardig.

Maar, zoals gezegd, toch is de kritische analyse van een aantal negatieve ontwikkelingen in de journalistieke sector pertinent. De kritiek is overigens lang niet alleen afkomstig van politici, ook magistraten en advocaten hebben zich de voorbije jaren graag laten opmerken in een aanklacht, - voor sommigen leek het wel een kruistocht-, tegen de journalistiek. Maar niet enkel politici, magistraten of advocaten hebben die kritische analyse gemaakt.

Journalisten mikken op journalisten

Vooraf ook *talrijke journalisten* zelf, sommige hoofdredacteuren, enkele uitgeverij hebben vastgesteld dat er iets aan de hand is, dat de journalistiek

dreigt zijn belangrijke functie in een democratische samenleving te zien verloren gaan. De media niet langer als *waakhond voor de democratie*, maar als luidruchtige en soms onbetrouwbare keffertjes. Een soort Tina's dus, voor wie zich nog de hond van de Leuvense burgemeester herinnert.

Wie van het standpunt van *Knack-directeur-hoofdredacteur Rik Van Cauwelaert* van vorige woensdag (27/11) kennis nam, heeft overigens kunnen vaststellen dat er binnen de journalistiek in Vlaanderen wel zeer uiteenlopende opvattingen circuleren over kwaliteitsvolle of deontologische journalistiek. In een stukje "Van de redactie" onder de titel "XXX" schoffeert de directeur-hoofdredacteur van Knack op een wel bijzonder scherpe wijze de journalistieke aanpak van de krant De Morgen, omdat deze krant het heeft aangedurfd om te schrijven dat een Knack-journalist zich door onderzoeksrechter Langlois heeft laten gebruiken in het opzetten van een mediacampagne om Michel Nihoul uit de wind te zetten. Was dit een nieuw staaltje van "*onzindelijke mediakrijg*", om de woorden van Van Cauwelaert te gebruiken? Of was dit standpunt juist een bewijs dat in Vlaanderen de journalistiek kritisch is ten opzichte van de collega's en concurrenten en dat deze vorm van kritiek dus geen "nestbevuiling" is, maar juist een interessant bewijs dat journalisten onderling het debat aangaan (zie De Morgen, Reporter, 30/11) over wat wel en niet binnen de regels van de journalistieke deontologie valt, wat wel en niet als "*journalistiek van de verschroeiide aarde*" kan beschouwd worden?

Vertrouwen van publiek in media in vrije val

Met het vertrouwen van de publieke opinie in de journalistiek is het ondertussen niet al te best gesteld. De cijfers zijn bekend. In 1996 genoten de media nog slechts het vertrouwen van 23 % van de Vlaamse bevolking. Ondertussen is dit in

1998 gezakt tot 21,8 % en *in 2000 was dat nog slechts 15,7 %*. Om maar te zeggen, het vertrouwen in de politie is bijna drie keer zo groot, de Vlaming heeft zelf duidelijk meer vertrouwen in de kerk, in de vakbonden, in het parlement, in de regering en zelfs in justitie, en met elk van deze instellingen is het nochtans ook niet schitterend gesteld inzake publiek vertrouwen. De Vlaamse media wekken dus wel bijzonder weinig vertrouwen. Alleen het vertrouwen van Poolse inbrekers in Vlaamse juweliers schijnt nog iets lager te scoren...

Wat is er dan met de journalistiek in Vlaanderen aan de hand?

We zijn het er allemaal over eens dat journalistiek moet helpen verklaren, de ingewikkelde werkelijkheid verstaanbaar maken. Journalistiek moet verhelderend, licht doen schijnen, klaarheid brengen in wat anders verholend dreigt te blijven. Journalistiek moet de schijnwerpers richten op feiten en gebeurtenissen die het publiek behoort te weten, ook al doen politici, wapenleveranciers, bedrijfsleiders of bankiers alle moeite om in de schaduw te blijven.

Niet altijd, zo blijkt, zorgen de media voor voldoende of voor de gepaste verlichting. *Soms zijn de media maar een schrale glimworm, soms een dwaallicht*. Misschien kunnen we ons daar maar beter van bewust zijn en geen onmogelijke verwachtingen creëren van de journalistiek. Ook journalistiek is mensenwerk. En dus worden er fouten gemaakt, wordt er gemanipuleerd, worden er dingen verzwegen, uitvergroot, opgeblazen, met de mantel der liefde (onfatsoenlijk) toegedekt of gaan er dingen gewoon structureel fout.

Daarom is het nuttig dat er een *forum* bestaat waar over journalistiek kan gereflecteerd worden, waar een burger -laagdrempelig zoals dat heet- terecht

kan als hij zich onheus bejegend voelt, een "loket" waar men uitleg kan krijgen. Een forum ook waar men openlijk kan vaststellen en toegeven dat er fouten zijn gemaakt en een aanzet kan geven tot redactionele bijsturing wanneer dingen verkeerd gaan.

De Raad voor de Journalistiek als "signaal"

De Raad voor Deontologie heeft daartoe een aanzet gegeven, de nieuwe Raad voor de Journalistiek is ongetwijfeld beter uitgebouwd om deze taak, deze functie in te vullen. Belangrijk is vooral ook, de mediërende rol, de eerstelijns die via de ombudsman is uitgebouwd.

Met dit initiatief heeft de mediasector nu ook *zelf een signaal naar de politiek* gegeven, en mag verwacht worden dat de wetgever in actie komt, niet om de persvrijheid te beperken, maar juist om de persvrijheid beter te beschermen. Allicht moet nu maar eens echt werk worden gemaakt van de hervorming van de *Antwoordrechtwet*, moet er een wettelijke erkenning komen van het *journalistiek bronnengeheim*, -zonder dat men eerst moet wachten op een veroordeling vanuit Straatsburg - . Ook de bevoegdheid van de *kort gedingrechter kan meer beter ingeperkt worden*, want deze heeft als een soort Mr. Proper van het mediarecht de voorbije jaren te pas en te onpas verspreidingsverboden uitgevaardigd of uitzendingen van programma's preventief verhinderd.

Kritiek?

Is de nieuwe Raad voor de Journalistiek dan alleen maar een positief verhaal, -journalistiek volstrekt oninteressant dus- ? Zeker niet.

In wil niet de luis in de pels zijn vandaag en dus niet openlijk de vraag opwerpen of de samenstelling van deze Raad voor de Journalistiek niet wat *democratischer* en *transparanter* had kunnen verlopen. Is er een openbare oproep geweest waarbij aan journalisten, uitgevers en externe derden de kans is gegeven om zich kandidaat te stellen voor deze Raad, een Raad die tenslotte toch ook meegefinancierd wordt uit overheidsmiddelen? Hoe is de selectie van de kandidaten gebeurd, is er een voldoende democratisch procedure gevolgd zodat elke geïnteresseerd journalist of externe derde in aanmerking kon komen om op basis van een dossier of voorgelegde ervaring aangesteld te kunnen worden tot lid van deze Raad?

Er is overigens binnen de journalistiek *allerminst eenstemmigheid* over het nut of de meerwaarde van een Raad voor Journalistiek. Een Vlaams onafhankelijk dagblad presteerde het enige maanden geleden om deze Raad als volstrekt nutteloos en zelfs als bedreigend te ervaren voor de goede journalistiek. "De pot op met die Raad" was de weinig subtiele maar duidelijke boodschap.

Men moet er zich van bewust zijn dat deze Raad nooit de volle steun van alle journalisten, redacties of uitgevers zal krijgen. Daarvoor zijn de belangen en sommige ego's te groot, is de onderlinge concurrentie vaak te scherp, het water soms te diep. De nieuwe Raad zal moeten proberen om juist op dit vlak bruggen te slaan, met goed gemotiveerde adviezen of beslissingen een aantal ijkpunten uitzetten die voor de journalistieke sector in de praktijk ook hanteerbaar zijn. De Raad zal dus zelf het vertrouwen moeten opbouwen, dit initiatief zal moeten rijpen.

Van deze Raad mogen overigens geen wonderen worden verwacht : zelfregulering en het creëren van een forum voor reflectie en klachtverwerking *is maar één van de vele middelen om de kwaliteit van de berichtgeving in de media te verbeteren*. Goede arbeidsomstandigheden, een aantrekkelijke verloning, een billijke regeling van de auteursrechten, permanente vorming, een redactionele organisatie met een interne audit naar journalistieke deontologie, een redactiestatuut en het ontwikkelen van eigen interne deontologische codes zijn minstens even belangrijke instrumenten binnen de redactie van een krant, tijdschrift of omroep.

Belangrijk is zeker ook het stimuleren van een grondhouding van de journalist, een *alertheid voor de ethische aspecten* die met het publiceren of uitzenden van bepaalde informatie verbonden is. Opleidingen binnen de redacties moeten daaraan de nodige aandacht besteden, maar ook de opleidingen journalistiek die in Vlaanderen de laatste jaren als paddestoelen uit de grond geschoten zijn. Het is zeer de vraag of momenteel deze opleidingen zélf de *kwaliteit* kunnen bieden die mag verwacht worden. Overigens is het te betreuren dat we er in Vlaanderen de voorbije jaren niet in geslaagd zijn om in *een gezamenlijk initiatief van de verschillende universiteiten (en hogescholen), samen met de Vereniging van Vlaamse Journalisten* te investeren in een opleiding in de Journalistiek, met bundeling van alle krachten. Helaas is er momenteel geen project met inbreng van academici uit de verschillende universiteiten voor wat het theoretische of wetenschappelijke luik van de opleiding betreft, met inbreng van gedreven en ervaren journalisten uit de verschillende media en met participatie van uitgevers en redacties voor organisatie van de praktijk-inbreng, de organisatie van de stages, de journalistieke oefeningen. Dat er momenteel in Vlaanderen 16 opleidingen in de journalistiek bestaan, - 16: zie de website journalistieke opleidingen van de VVJ -, 16 opleidingen journalistiek, dat is toch wel van het

goede te veel. De spoeling dreigt wel erg dun te worden en te vrezen is dat geen enkele van deze opleidingen kan bieden wat ervan mag verwacht worden. De indruk bestaat dat een aantal academici en journalisten die zich hebben laten inhuren om aan deze opleidingen mee te werken, niet echt bekommerd zijn om de maatschappelijke functie van deze opleidingen, maar dat eerder particuliere en netwerk-belangen hierbij een rol hebben gespeeld.

Slot

Laat me *eindigen met een citaat*. Een Brussels advocaat, nu magistraat, schreef enkele jaren geleden: "Wie de vrijheid van meningsuiting wil beknotten, stelt de essentie van een vrije en democratische samenleving in vraag. Zelfs de kleinste beperking van die uitingsvrijheid effent het pad naar een totalitair systeem, en zoiets kan niet worden geduld (..) ". Dezelfde advocaat besloot toen zijn tribune met de oproep dat journalisten toch best wat meer "schroom", wat meer terughoudendheid aan de dag kunnen leggen en vooral meer de nuance zouden moeten opzoeken, minder zwart-wit-tegenstellingen oproepen, en vooral niet altijd geven wat de mediaconsument vraagt, niet ingaan op de commerciële verleidingen. "Informatieverschaffing en duiding zijn te belangrijk om ze toe te vertrouwen aan kooplieden", luidde het nog.

Een zekere Eric Brewaeys schreef deze wijze woorden in een vrije tribune in een juridisch tijdschrift, precies 6 jaar geleden (E. Brewaeys, "De onpartijdige rechter", *Auteurs & Media* 1996/4, 379-380).

Het voorzitterschap van de Raad voor Journalistiek lijkt dus in goede handen.

We kunnen alvast benieuwd uitkijken naar de manier waarop de (-overigens overwegend masculine-) Raad zijn opdracht zal invullen. De komende maanden, in de aanloop naar het proces Dutroux, zal de Raad allicht al heel vlug met een aantal moeilijke dossiers geconfronteerd worden. De schoten voor de boeg die voorbije weken werden gelost in verband met deze zaak, laten vermoeden dat er flink werk aan de winkel is...

Ik wens de Raad voor de Journalistiek, zijn voorzitter, zijn secretaris-generaal/ombudsman en alle leden van de Raad veel sterkte en wijsheid toe...